

Уводзіны

Беларуская эміграцыйная пісьмовасць зьяўляецца арганічнай часткай нацыянальнай культуры. На гэтую пісьмовасць складаюцца: публіцыстыка ды зьвязаная з ёю пэрыёдыка, мастацкая лігатурна – паэзія, проза, драматургія, лігатурная крытыка, урэшце навуковыя ці папулярна-навуковыя дасьледаваньні. Эміграцыйная пісьмовасць выдатна ўзбагаціла нацыянальную культуру, уводзячы ў яе такія непрысутныя ў беларускай савецкай публіцыстыцы, лігатурна й навуцы інгэрпрэтацыі й каштоўнасьці, як: самабытная трактоўка гісторыі Беларусі, дэмакацыя сталінскіх і бацьшавіцкіх злачынстваў, асуджэньне сілавой калектывізацыі беларускай вёскі, супраць у адносінах да русьфікацыі Беларусі, аб'ектыўная карціна дэмакратычных прынцыпаў і нормаў у жыцьці заходніх краін, пахвала і ўзвелічэньне духа поўнае свабоды мастака й вучонага, нескаваных прынцыпамі й наказамі сацыялістычнага рэалізму ды марксістоўска-ленінскай мэтадапэгіі.

На працягу многіх дзясяткаў гадоў у савецкіх энцыклапэдыях, даведніках, інфармацых і падручніках пасьлядоўна замоўчваюцца факт існаваньня беларускай эміграцыйнай пісьмовасці. Капі весткі аб беларускіх эміграцыйных творцах паяўляліся ў беларускай савецкай публіцыстыцы, дык мелі яны, як правіла, іранічны, насмешлівы, або рэзка асуджальны, пагардлівы характар.

Савецкія публіцысты, гаворачы аб эмігрантах, саборнічалі паміж сабой у мнажэньні такіх эпігэтаў, як: здраднікі, нацыяналісты, падпальшчыкі вайны, паслугачы імперыялістаў, ворагі народу, шпіёны й агенты.

Толькі на пераломе 80-90-х гадоў XX ст. выйшла ў савецкай Беларусі першая кніга аўтарства Барыса Сачанкі, у якой выступілі нясьмелыя спробы рэабілітацыі беларускай творчай эміграцыі¹. У кароценькай расейскамоўнай характарыстыцы кнігі было напісана:

¹ Б. С а ч а н к а, *Сняцца сны аб Беларусі*, Мінск 1990.

„В книгу известного белорусского прозаика вошли статьи посвящённые временам сталинщины в белорусской литературе, а также загадка смерти Я. Купалы, мало известной и мало исследованной белорусской литературной эмиграции, деятелям народно-освободительного движения в начале XX в., которые оставили значительный след в культуре и науке”².

У кнізе гэтай выступіла яшчэ нямаля, праўда, паслабленых, але ў сваёй істоце постсавецкіх тэрміналягічных рэліктаў, якія праявіліся ў традыцыйных абразьлівых акрэсьленьнях, ужытых у адрас тых беларускіх творцаў, якія пакінулі Беларусь і апынуліся ў вольным сьвеце. Нягледзячы на гэтыя недахопы, Барыс Сачанка аказаўся адным з першых дасьледчыкаў, якія патрактвалі эміграцыйную пісьмовасць, як неадлучную й каштоўную частку беларускай лігатурна.

Як вядома, у верасьні 1991 году пасля развалу Савецкага Саюзу наступіла абвешчэньне незалежнай дзяржавы – Рэспублікі Беларусь, і гэты факт стаўся вялікім штуршком у працэсе ўзьнікненьня даволі значных колькасьцяў кніжных публікацыяў, прысьвечаных характарыстыцы беларускіх эміграцыйных творцаў. Да такіх выдатных эміграцыйнаўчых кніг трэба запічыць, між іншым, наступныя:

- Б. Сачанка, *Туга па Радзіме*, Мінск 1992.
- Л. Геніюш, *Споведзь*, Мінск 1993.
- *Беларускія пісьменнікі. Бібліяграфічны слоўнік*, т. 1-6, Мінск 1992-1995.
- *Энцыклапэдыя гісторыі Беларусі*, т. 1-6, Мінск 1993-2003.
- *Беларускія пісьменнікі. Даведнік*, Мінск 1994.
- *Беларуская энцыклапэдыя*, т. 1-18, Мінск 1996-2004.

Асаблівай увагі заслугоўвае трохтомнае дасьледаваньне пад рэдакцыяй А. Сабалеўскага *Культура беларускага замежжа*³.

Нельга абыйсьці таксама каштоўнай чатырохтомнай *Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя*, падрыхтаванай і выдадзенай Нацыянальнай Акадэміяй Навук⁴.

² Тамсама, с. 2.

³ А. С а б а л е ў с к і, *Культура беларускага замежжа*, т. 1, Мінск 1993; т. 2, Мінск 1993; т. 3, Мінск 1998.

⁴ *Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя*, т. 1, Мінск 1999; т. 2, Мінск 1999; т. 3, Мінск 2001; т. 4, частка 1, Мінск 2002; т. 4, частка 2, Мінск 2003.

Выдатным нават арскім даследаваньнем у беларускім краёвым эміграцыйнаўстве трэба лічыць кнігу А.А. Пашкевіча⁵, якая ў выніку наглага ўмяшальніцтва прасталінскіх вайскоўцаў ня толькі не прынесла аўтару навуковага посьпеху, але прычынілася да сілавога выключэньня яго з працы на Катэдры Гісторыі Беларускай Літаратуры ў Беларускім Дзяржаўным Унівэрсытэце.

Бласлаўлёная пара абмежаванага палітычнага лібэралізму й мінімальнага нацыянальнага адраджанізму, якая выступіла ў Беларусі ў гадох 1991-2004, дазволіла беларускім дасьледчыкам і выдаўцам выпусьціць у сьвет манаграфіі й літаратурныя творы, між іншым, такіх выдатных эміграцыйных аўтараў, як: Вітаўт Кіпель, *Беларусы ў ЗША*, Мінск 1993; Кастусь Акула, *Змагарныя дарогі*, Мінск 1994; Леанід Пранчак, *Беларуская Амерыка*, Мінск 1994; Янка Юхнавец, *Сны на чужыне*, Мінск 1994; Масей Сяднёў, *Масеева кніга*, Мінск 1994; Алег Вініцкі, *Матар'ялы да гісторыі беларускай эміграцыі ў Нямеччыне ў 1939-1951 гадох*, Мінск 1994; Янка Запруднік, *Беларусь на гістарычных скрывахаваньнях*, Мінск 1996 і Аляксандар Надсан, *Біскуп Чэстаў Сіповіч, сьвятар і беларус*, Мінск 2004.

З жалем сьцьвярджаем, што ў апошнім пэрыядзе ў Беларусі паглыбляецца й пашыраецца русыфікацыя ўсіх галін асьветніцкага, урадавага, адміністрацыйнага, выдавецкага, культурнага й палітычнага жыцця. Разьмеры й абсяг гэтай русыфікацыі не ўступаюць манструальнай дэнацыяналізацыі Беларусі ў часах сталінскага разгулу, з той аднак розьніцай, што сёньня ў Беларусі не выступае масавае фізычнае зьніштэваньне сапраўдных і ўяўных апазыцыйных элемэнтаў, як гэта было ў пэрыяд сталінскага тэрору.

Мая трохтомная манаграфія *Беларуская эміграцыйная пісьмовасьць* ставіць перад сабой задачу хаця б фрагментарна паказаць найважнейшыя праявы той беларускай публіцыстыкі, літаратурнай крытыкі, мастацкай літаратуры й навукі, якія ўзьніклі па-за этнічнымі межамі Беларусі на працягу ўсяго XX і на пачатку XXI стагодзьдзяў.

У першай частцы гэтай кнігі зьвяртаю ўвагу на найважнейшыя друкаваныя праявы беларускай інтэлектуальнай думкі ў такіх

асяродках, як: Пецярбург – Расія, Каўнас – Літва, Прага – Чэхаславакія, Парыж – Францыя, Бэрлін – Германія. Часова манаграфія зьмяшчаецца ў гадох 1906-1945.

Характарызуючы гэты пэрыяд беларускага эміграцыйнага жыцця, стараўся я максымальна выкарыстаць публіцыстычныя, навуковыя, эміграцыйныя артыкулы, дасьледаваньні й літаратурныя творы, лічачы, што якраз яны найпаўней і найбольш аўтэнтычна сьведчаць аб дзеяньнях, намерах і імкненьнях беларускіх эмігрантаў, якія, пакінуўшы Радзіму, ня здрадзілі роднаму слову й пры яго дапамозе змагаліся за лепшы лёс Бацькаўшчыны. Некаторыя зь іх, павязаўшы свае надзеі й пляны зь Гітлерам, памыліліся таксама жорстка, як і тыя, хто разьлічваў на шчаслівы лёс Беларусі пад высакародным кіраўніцтвам „айца народаў” – Я. Стапіна.

Сёньня, быгуючы на свабодзе, мы павінны аб усім мінулым ведаць, але пры гэтым устрымоўвацца ад рэзкіх, асуджальных ацэнак і прысудаў у адносінах да тых беларусаў, якія дзейнічалі ў выключна цяжкіх, неспрыяльных і складаных жыццёвых умовах.

⁵ А. А. П а ш к е в і ч, *Канцэпцыя нацыянальнага быцця ў беларускай літаратуры замежжа XX стагоддзя*, Мінск 2002.